

Landskap: Skåne Upptecknat av: Ernst A. Thors
 Härad: Herrestad Adress: Stickgat. 7 B., Ystad
 Socken: St. Herrestad Berättat av: _____
 Uppteckningsår: 1932. Född år _____ i _____

	Sid.
Uppteckningen rör <u>Spotta 3 ggr vid vindbrind.</u>	1.
<u>En bra pekva på månen, - kunde få blekot.</u>	1.
<u>En sätta sig under fläderbuske, - då daggen föll, - "killeblest."</u>	1.
<u>Spåra ner källan eft. måltid.</u>	1.
<u>En bra spilla salt, - kunde få inne sjukdomar.</u>	1-2.
<u>Offer mot sjukdomar i källan.</u>	2.
<u>Fästa sjukdomar vid träd.</u>	2-3.
<u>" " med ett en pinne i "Lakskägge."</u>	3.
<u>Barnsjukdomar, - bot.</u>	3-4.

Offra till stenar mot sjukdom.	4.
Bot för vartor.	4.
"Skäggen", - "klok" gubbe, botade "måls- sjukan".	5.
"Stämma blod".	5.
Skruva bort leverfläckar el. revormar.	5-6.
Botar sjukdomar med vatten från bäck taget mot strömmen.	6.
Vatten, varis avlidin tvättats, - medel mot sjukdom.	6.
Kasta 9 ärtor i brunnen - bli fri från tandvärk, vartor o. värk i kroppen.	6.

forts.

- Bota pojke, som inte kunde hålla urinen
 under sömnen, - kasta vatten i sjö-
 värdarens grav, m. m. 7.
- Bot för tandvärk - kyrkogårdsgjord i lapp
 vid tvänderna. 7.
- Kyrkogårdsgjord som bot vid andra sjuk-
 domar. 7-8.
- Medel mot hosta, - blåsa genom ryckel-
 välet genom kyrkodörren. 8.
- Bot för fallandesot. 8.
- Bindas kyrkryckel på bröst mot värk. 8.
- Pojkar vågade spanka till en papperstuss på
 vägen, - blevo sjuka, - "klok" man försökte
 bota dem, - visade i ett glas vatten, som som
 lagt ut papperstussen. 9-10.
- Bot för sjukdom hos "kloka". 11.
- Bot för värk. 11.

	Sid.
Behandling av spruckna händer	11-12
Behandling av frostskador	12.
Brännvin - medel mot ägonsjukdom	12.
Medel mot tandvärk - "bliva öppnad ädes."	12.
För lätt barnsäng - "slå ädes"	12.
Upphåva kvarandskap	12

Genom herr Skogvaktare J. Jönsson, närstådes, har jag haft nö-
mottaga ett av Eder utsänt cirkulär rörande deltagandet i upp-
knandet av av gamla seder och bruk beträffande Offer mot sjukdom,
tager jag mig härmed frineten översända mitt tävlingsbidrag, vil-
jag hoppas vinner Edert. v. beaktande.

Tiden för mitt deltagande har varit synnerligen kort, varför
t bidrag icke kunnat blivt så omfattande, som annars varit fal-
. Undertecknad har nämligen under en följd av år bedrivit forsk-
g i allmogekultur särskilt berörande levnadssättet under början
1800-talet och besitter till följd härav ganska god kännedom om
ta i vad det gäller Stora Herrestads församling. Men då kannända
nyser vidare intresse för att genom undertecknad erhålla mera in-
nde upplysningar även gällande andra områden, skulle det enbart
va mig ett nöje att för framtiden stå i förbindelse med Eder.

Alltid med nöje emotseende Edra vidare meddelanden har jag äran
kna

Högaktningfullt

Ernst A. Thor

*upptäckt av
Linné och
Celsius
1781/82*

Enligt folktron kunde ju sjukdomar hos människor uppstå av allehanda orsaker, vilka emellertid till allra största del hade sin grund i allmogens vidskeplighet. Man måste taga denna sak i betraktande vid nedanstående.

Sjukdomar kunde komma med vädret. Vid sträng blåst t.ex., vid starkt månsken kunde man få vissa sjukdomar. Märkte man, att man vid blåst råkade ut för en virvelvind, skulla man spotta tre gånger mot vinden och sedan behövde man inte riskera att råka ut för någon dåligt därefter. Vid starkt månsken skulle man akta sig för att peka mot månen särskilt vid fullmåne, ty det kunde gubben i månen taga mycket illa upp och fällde man nedsettande anmärkningar om honom, så kunde man vara säker på, att man fick sig bleksot förr eller senare. Inte skulle man heller sätta sig under en fläderbuske, då daggen föll, ty då kunde man lätt bli "hilleblest", vilket medförde besvärliga utslag på kroppen, mest i ansiktet.

Men även genom mat och dryck kunde man erhålla sjukdomar, om man inte iakttog en viss försiktighet. Att man kött med ben i, skulle man alltid tillse, att de kvarlämnade benen grävdes ner omsorgsfullt, ty blevo de t.ex. kastade i ugnen och uppbrända kunde man säkerligen räkna med att bli värkbruten förr eller senare. Även salt skulle man handskas mycket försik-

tigt med, ty spillde man ut det o.d. kunde man lätt få inte allvarsamma - -
sjukdomar. LUNDS UNIVERSITETS - 4341 2
FOLKMINNESARKIV

De flesta sjukdomar man fick genom väder och vind eller genom att stö-
ta sig med den tidens onda andar utgjordes ju av utslag, men värk och mer
eller mindre vanskaptæ lemman kunde även bli följden av deras onåd.

I vissa fall har säkerligen allmogen sökt befria sig från allvarli-
gare sjukdomar genom offer, ty det talas om, att de foro till Sankt Olof,
för att där offra, men enligt utsago skall offer även ha förekommit i St.
Herrestad vid den s.k. "Hille Tors kille". Pengar skall ha offrats här, men
utförligare beskrivningar kan ej åstadkommas. (Emellertid kan en fullstän-
dig skildring givas om, att offer skedde här för vattenbrist.)

Mera vanligt var det däremot att fästa sjukdomen vid ett träd eller
vid en sten. Pil och kastanjen torde ha spelat en dominerande roll härvid-
lag. Hade man t.ex. ont i en fot skulle man helst en torsdagsnatt, då må-
nen stod i ny, taga en trasa, som man hade omsvept den sjuka foten och gå
ut till ett avsides stående träd, så att inte sjukan smittade på förbipas-
serande, och där skar man upp barken i form av ett kors samt vek upp bar-
ken och placerade trasan innanför barken, vilken därefter åter skulle
tryckas till. Man skulle gå tigande från och till trädet och då så trasan

Yh
Herrestadskil
H. Herrestad var förmultnad, då var man åter kry.
1932 *Wolff Ernst Thors*

hade man tandvärk, bölder, utslag e.d. kunde man bliva fri för det genom att man berörde det sjuka stället med en träpinne, vilken man sedan placerade i ett träd, genom att spetsa den och sätta den fast i bärken. Därigenom tog trädet sjukdomen, men man skulle helst inte gå till detta träd mera, ty då kunde det hända, att man fick sjukan tillbaka. Samma var förnållandet med stora jordfasta stenar. Även de voro hyggliga nog att taga folks dåligheter på sig, om ^{man} bara lakttog de därför stipulerade föreskrifterna, som att gå tigande både dit och omigen, att icke tala om det för andra personer samt att icke tända ljus, då man kom hem. Ville man vara riktigt säker på sin sak, så kunde man ju gå baklänges så många steg, som man ville vara av med det onda i år, och då kunde man vara säker på, att snart bli fri från sjukdomen. Emellertid kunde den malören hända, som enligt uppgift nänt min sagesman, att hon icke beräknade att hon skulle leva så länge, som hon sedan gjorde, vilket hade till följd, att krämporna kommo tillbaka på gamla dagar. Så det var bäst och vara försiktig och gå baklänges tillräckligt många steg.

Man kunde ju även fästa sjukan på samma sätt medelst en pinne ute i "tagskägged", ty där kommo fåglarna och flögo bort med den. Detta gjordes ofta med varbölder o.d.

Barnsjukdomar botades ofta genom att man tog dem genom trä. Om ett barn var benäktad med en sjuka eller amars var gnatigt och besvärligt på

något sätt, kunde man råda bot på det onda, om man tog och förde barnet -- genom något föremål av trä eller ock genom ett träd. Enklarest var det emellertid, att taga barnet med huvudet fören genom en stege, mellan "et par stia-trä", på vilken modern gått, då hon var i grossä. Gjorde man detta, kunde man både vänja barnen vid att sova och bliva snälla samt bota dem för flera slags sjukdomar.

Offer vid stora stenar tyckes ha förekommit mera än offer till träd. I regel offrade man klädesträsor samt fett eller fett fläsk, med vilka saker man först skulle ha berört sig å det sjuka stället. Mitt i Stora Herrestads by fanns förut en dam^m, som kallades "Nummer etts dammen" och vid dess norra kant låg en stor sten, under vilken sakerligen blivit lagd många offergåvor för vinnande av befrielse från vårtor, benskevhet, utslag och bölder.

Skulle man emellertid vara riktigt säker på sin sak, om man ville bli kvitt exempelvis vårtor, så skulle man först räkna alla sina vårtor, sedan taga en tråd av ullgarn och slå må många knutar på tråden, som man hade vårtor; tråden skulle därefter viras till ett nystan och läggas i en rå potatis eller annan rotfrukt, vilken sedan under tystnad skulle placeras under stenen. Då tråd och potatis ruttnad upp, var man fri för vårtorna.

Vid botande ~~av~~ sjukdomar var det ju helt naturligt att "kloka" anlätades, om sjukan/^{sig}visade vara av sådan beskaffenhet, att man icke själv kunde reda sig med den. I Stora Herrestads by funnos flera kloka gubbar och gummor. En gubbe fanns, som kallades gemenligen "Skäggen", och han var specialist på att bota målesjukan. Kostnaden var tolv skilling och endast ett besök behövdes. Han mätte sina patienters både armar och ben samt kroppen i övrigt och slog en knut på tråden för varje mått han tog. Då han gjort tillräckligt många mätningar surrade han hela tråden runt om patientens vänstra ben strax nedom knäet. Där skulle det sitta i nio dygn och sedan tagas bort och då skulle sjukan (troligen engelska sjukan) vara försvunnen. Månända det även var en sed att vidtaga dessa mätningar för att kontrollera alla lemmars rätta växt. Han kunde även stämma blod, samt skriva bort leverfläckar och revormar.

Stämma blod behövdes ju när någon skurit sig svårt eller kommit till någon olycka. Hur detta verkställdes kan ej klargöras för tillfället, men så mycket kan sägas, att "mycket lesning" förekom, varefter bandage anlätades. Då man skulle skriva bort leverfläckar eller revormar tog man en stor nål och med ögat på nålen följde man fläckens eller revormens former. Härunder uttalades både besvärjelser och välsignelser och lästes och anropades både onda och goda makter. De onda att de skulle draga sina färden

och de goda att de skulle skydda vederborande för dyligt. I byn runnos vid sekelskiftet flera gummor, som kunde dessa konst(er). 4241 6

Vatten spelade en stor roll i allmogens läkekonst, och det användes i regel vid svåra inre sjukdomar, vilka icke kunde fastställas av vederbörande. Strax nordöst om Stora Herrestads by flyter en bäck, benämnd Brunsbäcken och vars vatten ända in i våra dagar av bybefolkningen använts för botande av sjukdomar. Man skulle gå ut till bäcken en torsdagsnatt, helst då månen stod i ny, och taga vatten mot strömmen. Mötte man någon på vägen skulle man varken nalsa eller prata. Den sjuke tvättades med det kalla vattnet på det sjuka stallet, varefter vattnet åter tillvaratogs. Vattnet skulle stå i ett kärl i den sjukas rum till nästa torsdagsnatt, då man skulle bära det åter till bäcken och slå ut det med strömmen. Därigenom tog vattnet sjukdomen med sig.

Var ^{man}mycket svårt sjuk, så var här ett orelbart medel. Man skulle se till att man kom över det vatten, i vilket en avliden blivit tvättad efter döden. Tvättade man den sjuke med detta vatten och sedan bar det till kyrkogården och slog det i en öppen grav, så tog den döde sjukdomen med sig.

Vatten i brunnen besatt även en läkande kraft. Om man kastade nio stycken ärtor, som offer i brunnen, så kunde man vara säker på, att man kunde bli fri från både tandvärk, vårtor och värk i kroppen.

Kyrka och kyrkogård har ju alltid spelat en dominernade roll i fråga om att besitta en lakande och botande kraft för alla slags krämpor. Så t.ex. fanns det i en familj, som hade en pojke vilken icke kunde hålla urinen under sömnen. Lydande kloka råd skulle de gå upp på kyrkogården en natt, gå runt kyrkan tre gånger, rätt om förståss, och sedan skulle pojken gå bort till en grav, i vilken en självmördare skulle begravas, och där kasta vatten. Allt gick bra till att pojken kom bort till graven, då han sade till sin medföljande moder:

- Moer, ja kan ente nu.

Därmed var ju hela proceduren förstörd, ty allt skulle ske under tystnad och nu kunde ju ingen hjälp givas honom denna gång, utan de måste vänta till nästa gång det blev ett självmord i byn. Efter detta skulle pojken gå runt kyrkan tre gånger till, "avved forrstås". Och sedan hade han varit botad för sin dålighet, men nu var ju det hela förstört, efter som pojken inte kunnat vara tyst.

Litet kyrkogårdsjord i en lapp vid tänderna botade ofelbart tandvärk. Även om man tog kyrkogårdsjord i t.ex. en vante och lade den under ett sjukt barn i vaggan samt lät den ligga där i nio dygn och sedan bar den tillbaka på samma plats, som man hade tagit den, så kunde detta barn bli fri från både den ena och den andra sjukan. Kyrkogårdsjord kunde natu-

ligtvis även vara äldre till hjälp vid sjukdomar, och därmed rorrors på samma sätt.

LUNDS UNIVERSITETS 4341
FOLKMINNESARKIV

Hade man svår hosta kunde man bli fri från denna, om man en natt gick upp och blåste långsamt genom nyckelhålet genom kyrkodörren, varefter man skulle taga den vanliga turen tre gånger runt kyrkan.

Fanns det en person, som led av fallandesot eller "slagged", så kunde denne botas, om man tog den sjukas skjorta och bar den upp på kyrkogården en natt samt grävde ner den i en gravkulle, där den skulle ligga, till att den ruttnade upp.

Värre var det emellertid, då en käring i byn hade ananmat nyckeln till kyrkan och bundit den på knäet för att skydda sig för värk. Då måste man så när låtit bli att använda kyrkan, ty man kunde inte komma in. Sådana vändningar kunde även den dåtida läkekonsten taga sig.

I regel anlätades aldrig läkare. Var det någon sjukdom, som byns kloka icke kunde få bukt med, ja, då fanns det intet att göra åt saken, utan den sjuka fick så att säga gå och tvinas bort. Men man måste även taga i betraktande att den fattiga allmogen hade icke råd att anlita läkarevärd. Det var ju förmånliga att betala en klok tolv skilling eller tre daler än att punga ut tre riksdaler till en doktor från staden. Resultatet kunde ju en gång i alla fall bliva mera än ett.

Även i fråga om sjukdomars angrepp på människor måste man betänka, att sjukdomar kunde ju även komma genom människors utövande av trolldom. En människa, som ville att något ont skulle hända en medmänniska, kunde ju på den tiden med trolldoms hjälp bringa sjukdom över sina medmänniskor. Så hände en gång på 1830-talet i Stora Herrestad. Några pojkar, söner till smedmästare Paradis, råkade en dag under lek sparka till en papperstus, som låg på vägen. Papperstussen for ut i gropen och något papper och halm for ut av det. Så var det inte mera med det, men när pojkarna kommo hem, de voro fyra stycken, började de få ont i ena benet alla fyra. Ut på natten förvärades det onda, och nu var det ju inte annat att göra än att anlita någon klok, som kunde råda bot på detta, ty det var ju tydligt, att pojkarna hade råkat ut för något. En man, som benämndes "Teglamannen", tillkallades och undersökte alla fyra pojkarna, vilka vred sig i hemska plågor. Han såg mycket begrundande ut efter undersökningen och tillsade, att pojkarna skulle bada. Ett badkar lånades från Stora Herrestads gård och vatten från Brunsbäcken östes i, varefter mannen slog något i ur en flaskka. Pojkarna skreko värre, då de badade och den yngste, Petter, skrek alldeles förtvivlat. Det var inte annat att göra, än att taga honom ur badkaret. Mannen ruskade på huvudet och gav därefter besked om, att för den yngste sonen fanns intet hopp samt att alla de tre övriga kommo att bliva halta för hela sitt liv. Så blev det ock. Den yngste dog efter mycket svåra plå-

gor, och på de tre andra blev det ena bebet kortare än det andra. Efter badet frågade mannen modern till pojkarna, om hon ville se, den som hade vållat henne denna olycka. Hon jakade och mannen tog ett glas vatten, varefter han bad få hennes vigsel-ring. Han fick ringen och sade sedan:

- Nu ska mor få se, men hon ska lau-a mi en sag, add den som har gjort Er ditta, får I ente bära nudd agg te. Hon kummor nock hid en gång å då så får mor ente neka'na nugged, om hon bör om hjälp.

Gumman lovade att hon icke skulle bära hätskhet mot den person, som hade gjort henne allt detta. Genom ringen såg hon så i vattenglasets bilden av en gumma. En tid efter kom denna gumma till henne och bad att få låna några "bagebonna". Det fick hon och då hon mottog dem, sade hon:

- Ja, forrlåt mej, mor, forr di va ente ärnad mod E'ra börn.

Sedan kom det ut, att hon hade lagt ut nämnda pappertuss med något mystiskt innehåll, för att en annan gumma skulle komma till skada, enär hon var intresserad av den förstnämndas man.

Sådant kunde ~~även~~ sändas med vädret, och har mig bekant en gumma, å vilken munnen förvreds helt oväntat, vilken skylldes på, "add non hade rå-gad te å kumma i vagen forr nugged i väred".

6.

Då enligt folktron det fanns så mycket "dölined i väred te å råga ud 11
förr", så var det ju fullt naturligt, att man även kunde råka ut för så-
dant som medförde sinnesförvirring och sinnessvagheter. Så hände ju en och
annan gång. En gång under sommaren hade kreturen ute på mrken slitit sig
lösa och förde ett förskräckligt oväsen. Folket for naturligtvis ut och
skulle försöka binda dem igen. Men då detta var gjort kom man underfund
med att en av manfolket hade blivit sinnesrubbad, och så förblev han till
sin död. Han hade, sådes det, "kommed förr nugged i väred om nötten".

För sådana sjukdomar söktes det bot i stor utsträckning hos den sä-
kerligen kände s.k. "Åsumspågen", men det fanns i Kvärestad en gunna, som
kallades "Krånglan", vilken även i stor utsträckning anlätades vid sådana
tillfällen av folket i trakten och däromkring. Kunde den sjuke icke själv
infinna sig hos dessa "kloka", så gick det att få bot om man ditförde ett
lintyg eller en skjorta, som begagnats av den sjuke.

För vark samt särskilt för sprickor i huden å händerna användes även
i mycket stor utsträckning både den fasta och den flytande avföringen av
särskilt kor, men även av människor. Man kunde tvätta händerna i urinen
eller och kunde den fasta avföringen läggas i en lapp och läggas på det
dåliga stället.

Gåsflott, svinflott och fårtalg kommo även till/ användning vid exempel-

vis skrumpta och spruckna nader och för frostskaador användes ju i storm-
utsträckning brännvin. Detta kunde användas även för andra åkommor och be-12
lysande härför är historien om gumman, som aldrig kunde bli bra i sina ö-
gon. Hon hade av någon klok blivit ålagd tvätta ögonen med brännvin, men
hon beklagade sig, att brännvinet kunde aldrig räckta längre än till munnen
så det var omöjligt, att det kunde bli något över, som räckte ända upp
till ögonen.

Som bot för tandvärk kunde man även av någon klok gumma, som var ä-
gare till ett åderjärn bli va "öppnad åder" eller "slå åder". Detta medel
kunde emellertid även anlitas, då en blivande moder ville ha "en lätt
"barnsäng." Det påstods emellertid även att man genom "slå åder" kunde upp-
näva ett påbörjat navandeskap och i vissa fall anlidades detta medel av
ogifta blivande mödrar.

R.S.

För tandvärk skedde åderlåtning medelst ett litet åderjärn i munnen under
tungan. Sådana operationer utfördes sarskilt av en gumma, som kallades
"Mor Gran".